

Les armes de la conquesta

El 9 d'octubre de 1238, les tropes de Jaume I entraren a la ciutat de València, assetjada des de feia mesos. En el setge, l'exèrcit cristià va utilitzar tot tipus d'armes, com ara ballestes, fenèvolos o trabuquets, amb un sol objectiu: annexionar-se la vila.

Sembla que el rei Jaume el Conqueridor, ben jove, va merèixer l'atenció dels poetes èpics, que cantaven les seues gestes per viles i castells. Aquella literatura popular era efímera i rarament es posava per escrit. El rei sabia que sense tinta i paper les paraules no duraven en la memòria dels pobles, i ell tenia l'afany de fer-se recordar per les generacions futures. D'aquest desig va nàixer el *Llibre dels fets*, una obra originalíssima i m a en el

seu temps: són les primers memòries escrites per -o per a- un rei cristià, i una joia de la nostra literatura antiga. La lectura d'aquest llibre permet d'acostar-se, amb una curiositat meravellada, als primers moments en què les terres de la Xarquia eren separades de la cultura islàmica i s'integraven en l'Europa cristiana, mitjançant l'acció conjunta dels guerrers ca-

La voluntat del rei Jaume d'annexionar-se València no era ben vista pels nobles, que veien que podia enfortir el poder reial.

talans i aragonesos. La paraula escrita, conservada, permet d'imaginar i reconstruir.

Els darrers dies d'abril de 1238, abans que espigassen els blats, la host del rei Jaume I prenia posicions davant València. Era encara un contingent modest de cavallers, almogàvers, ballesters i altres peons. A poc a poc vindrien després molts més homes d'armes, atrets per l'aventura i el

guany, des de Catalunya i Aragó, i també de tota la cristiandat. Gran part d'ells no devien tenir una idea massa clara sobre l'abast d'aquelles operacions militars. Podien imaginar-se que vivien un episodi bèl·lic més, que, potser, es resoluria en taules o amb un avançatge més o menys considerable per a una de les parts: una generosa contribució dels assetjats al príncep atacant, per exemple, podia aturar fàcilment la guerra. El rei Jaume, però, es plantejava l'enfrontament en termes radicals, d'annexió. Aquesta voluntat del rei podia no ser ben vista pels nobles cristians vassalls seus, que veien en la conquesta de València un enfortiment del poder reial, contrari als propis interessos.

La ciutat assetjada. Des del campament de Russafa, on s'havia albergat el Conqueridor, València es presentava defensada per una sòlida muralla, darrere de la qual s'endevinava una geometria de terrats fent pinya, i per damunt s'aixecaven minarets i cúpules airosos, llampants; potser també els merlets d'un alcàsser. De muralles enfora, la ciutat es continuava en ravals i palaus desprotegits: la part més amena de la ciutat, poblada de jardins i arbres, imbricant-se amb les hortes ben regades.

Les fortificacions que aleshores envoltaven València les havia fetes construir el reietó 'Abd al'Aziz a mitjan segle XI, un temps considerat la màxima esplendor d'aquella taifa. En les es-

casses restes conservades, s'hi observa un mur d'uns sis metres d'alçària defensat per torres semicirculars, diposades a intervals regulars.

El recinte tenia set portes: *Bab al-Qantara*, on ara hi ha la porta dels Serrans, davant l'únic pont de pedra de la ciutat islàmica; *Bab al-Hanax*, prop del carrer de Cavallers; *Bab al-Kaysariya*, prop del Mercat Central; *Bab Baytala* o porta de la Boatella, al carrer de Sant Vicent; *Bab al-Xari'a*, a la plaça de Sant Vicent Ferrer; *Bab al-Sakhar*, al Temple; i entre aquesta i les actuals torres de Serrans encara hi havia la *Bab al-Warrac*, on ara hi ha el pont de la Trinitat.

Entre els carrers de Sant Vicent i el de la Mar, la muralla de la València islàmica descrivia un ampli arc sense cap porta. Aquest pany, que seguia poc dalt o baix una línia que passava per la plaça de l'Ajuntament, carrer de les Barques, Sorolla i Comèdies, va ser considerat el punt més vulnerable de les fortificacions; per això el rei Jaume va establir el campament a l'alqueria de Russafa en començar el setge. Diu en la seua crònica: "car la vila [de València] venia aquí de punta, e quan vingués que hom volgués cavar a la barbacana ni al mur [evidentment els atacants: per foradar muralla], no ho podria hom defendre de les torres, car lo mur venia aquí on hauria hom la batalla, e eixia més enfora que l'altre mur de la vila".

Les màquines de guerra. Posat setge a València, l'objectiu immediat dels atacants era la muralla. Entre els diversos mitjans que fornien la tecnologia de l'època, el Conqueridor va triar el del trabuquet i altres màquines semblants, per trencar el mur. Una altra possibilitat ben diferent era el castell de fusta, mòbil, que permetia l'assalt de les muralles sense derro-

car-les, però aquest procediment havia fracassat estrepitosament davant Borriana.

El trabuquet, el fenèvol, el manganell, la brigola, etc., eren palanques que tenien el punt de suport en un eix horitzontal, muntat sobre una armadura i a una altura convenient per a la manipulació del mecanisme.

En un cap de la palanca penjava una fona, des d'on es llançava la pedra, i a l'altre cap s'aplicava, evidentment la força necessària, bé per mitjà d'un contrapès, bé a braços. Aquesta sembla ser la principal diferència que presentaven els diversos ginys —la denominació genèrica— encara que també podien diferir pel tipus de contrapès: mòbil o fix.

En el

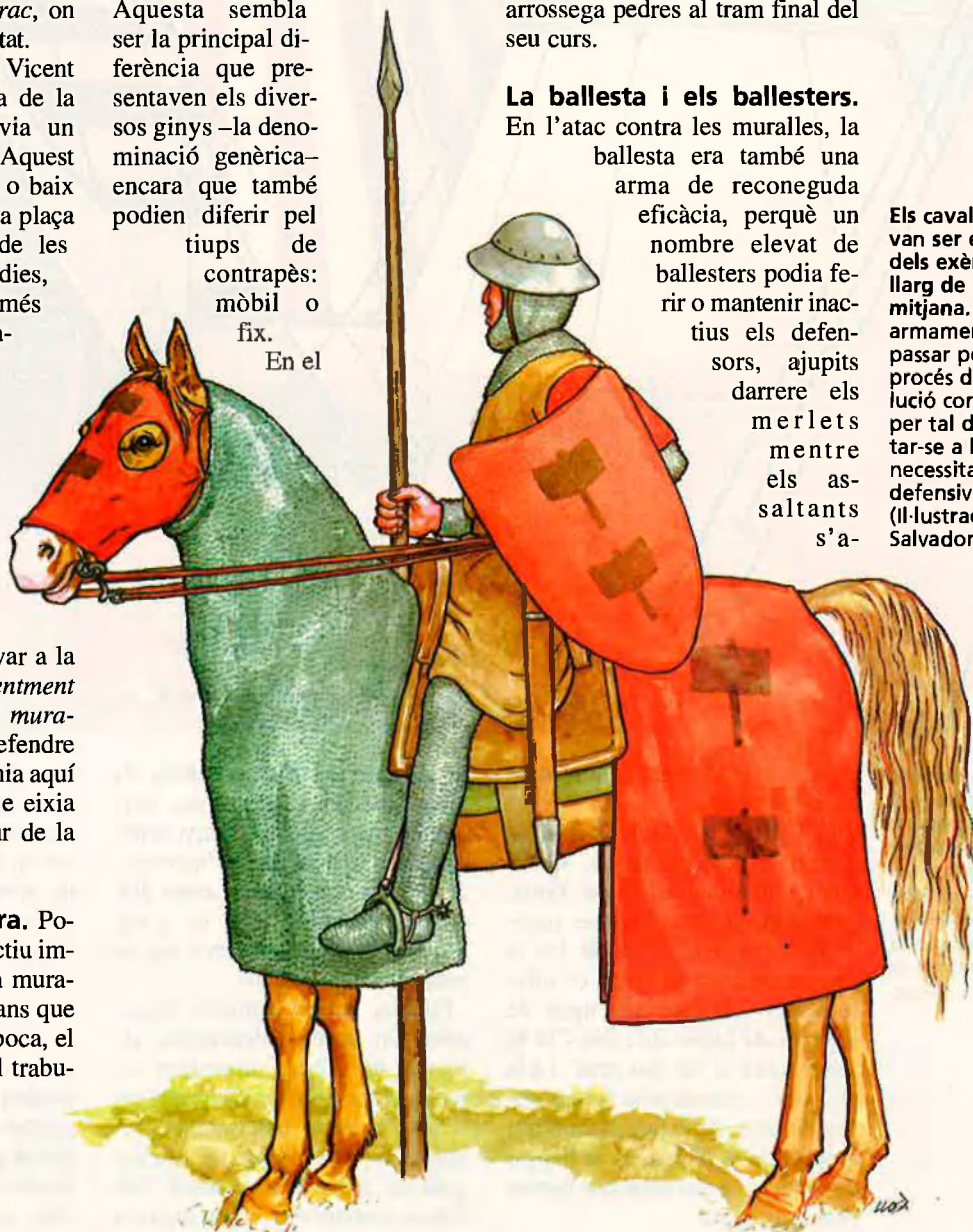
cas dels ginys accionats a braços —de menor potència, però molt més ràpids de disparar— sembla que un home havia de garantir l'estabilitat de la fona, subjectant-la amb una corda que no podia amollar fins a l'últim moment.

Els projectils eren pedres redones, treballades pels pedrapiquers. De vegades s'aprofitaven grans còdols duts des dels rius, que per la forma naturalment arrodonida adquirien l'esfericitat amb un esforç humà menor. Un atac contra el castell de Cullera va fracassar per una imperdonable manca de previsió: el riu Xúquer no arrossega pedres al tram final del seu curs.

La ballesta i els ballesters.

En l'atac contra les muralles, la ballesta era també una arma de reconeguda eficàcia, perquè un nombre elevat de ballesters podia ferir o mantenir inactius els defensors, ajupits darrere els merlets mentre els asaltants s'a-

Els cavallers van ser el nucli dels exèrcits al llarg de l'edat mitjana. El seu armament va passar per un procés d'evolució constant per tal d'adaptar-se a les necessitats defensives. (Il·lustracions: Salvador Llosà)

El conqueridor va establir el seu campament per assetjar València a Russafa. Des d'allà va planejar la conquesta de la ciutat.

costaven ràpidament i lliurement al mur.

La ballesta oferia una relativa precisió i potència de tir, alhora que un abast considerable. Tenia, però, l'inconvenient que es parava amb una certa dificultat. Per la tècnica de tesar la corda es diferenciaven els diferents tipus de ballesta. *Al Llibre dels fets* s'hi fa referència a la "de dos peus" i a la de "torn", considerada la més potent de totes. Amb una d'aquestes, al setge de Mallorca, es va llançar un tret que va travessar dos homes i els seus escuts.

En l'exèrcit del rei Jaume I, la ballesta era una arma pròpia de

la infanteria. Els cavallers la menyspreaven com a arma, perquè permetia ferir de lluny, sense cap mèrit ni perill per a l'agressor. A més, es considerava arma diabòlica, prohibida des de l'any 1139, al concili de Laterà, en les guerres entre cristians.

En una de les primeres incursions en terres valencianes, els moros de Xèrica impedièren els moviments dels cavallers aragonesos i catalans precisament perquè comptaven amb un contingent de ballesters a cavall. Les forces cristianes se'ls van imposar per l'acció combinada de cavallers, amb llances, i ballesters, a

peu, perquè els cavallers de Jaume I eren incapaços d'utilitzar-la. De fet, a cavall només es podia fer servir un tipus especial de ballesta: la de gafa, que es podia parar amb les mans, sense necessitat d'ajudar-se amb el peu per tesar la corda.

Després que es tés la corda i se subjectava a la nou, en la canal que hi solia haver en l'arbre es posava un cairell, un passador, o qualsevol tipus de fletxa curta i de punta pesant, apropiada a la ballesta. Ja només calia accionar la clau, la nou girava i la corda quedava lliure.

Va ser un fet d'armes decisiu

**Jaume I, que no va
compartir
l'admiració dels
cronistes posteriors
pels almogàvers,
els considerava
més aviat insensats
que no audaçs.**

contra la ciutat. La torre de la Botella defensava el sector de muralla pròxim al camí –avui carrer– de sant Vicent. La defensaven deu homes de gran valor, “mas –diu el rei Jaume– tant fo lo poder de les ballestes de nostra part, e de les pedres que llançàvem, que negú no podia la mà traure de fora que de sageta no fos ferit” i, finalment, alguns dels assaltants van botar foc a la torre i se'n van apoderar.

Els almogàvers. Entre la infanteria del Conqueridor, els almogàvers formaven un conjunt ben diferenciat, a part de la resta. Diu el rei que, en el setge a València, inicialment l'acompanyaven “cent trenta o cent quaranta cavallers de llinatge, a havia-hi cent cinquanta almogàvers, e bé tro [fins] a mil hòmens de peu”.

Els almogàvers es dedicaven ex-

clusivament a la guerra, habitaven a les muntanyes de la frontera amb l'islam i eren especialistes en la incursió ràpida en terres enemigues. La rapidesa i la resistència eren les qualitats que els caracteritzaven. Així, no feien servir bèsties de càrrega ni armes defensives, que els haurien dificultat els moviments. Només es protegien amb calces o polaines de couro i amb filats al cap, i tot el bagatge que portaven els cabia dins el sarró: provisions per a dos dies, que sabien allargar amb herbes collides del camp, si calia. El seu armament era així mateix molt lleuger: una llança curta, dos dards i un coltell.

Val a dir que coneixem els almogàvers més per les cròniques de Desclot i Muntaner –que escriuen respectivament 50 i 90 anys després del setge de València– que no per la de Jaume I, el qual semblava no haver compartit l'admiració que els cronistes posteriors van sentir per aquells soldats; més aviat el contrari: en un memorable passatge del *Llibre dels fets* que narra l'inici del setge a València, el rei subratlla el caràcter insensat més que no audaç dels almogàvers. La host catalanoaragonesa s'havia atendat la primera nit “en mitjanía de València e del Grau”, a una prudent distància de l'enemic; l'endemà matí, però, el rei s'assabentà que els almogàvers, sense demanar permís ni opinió de ningú, havien ocupat ja Russafa, “a

 Generalitat de Catalunya
Departament de Treball

(L'entnem i
l'atenem)

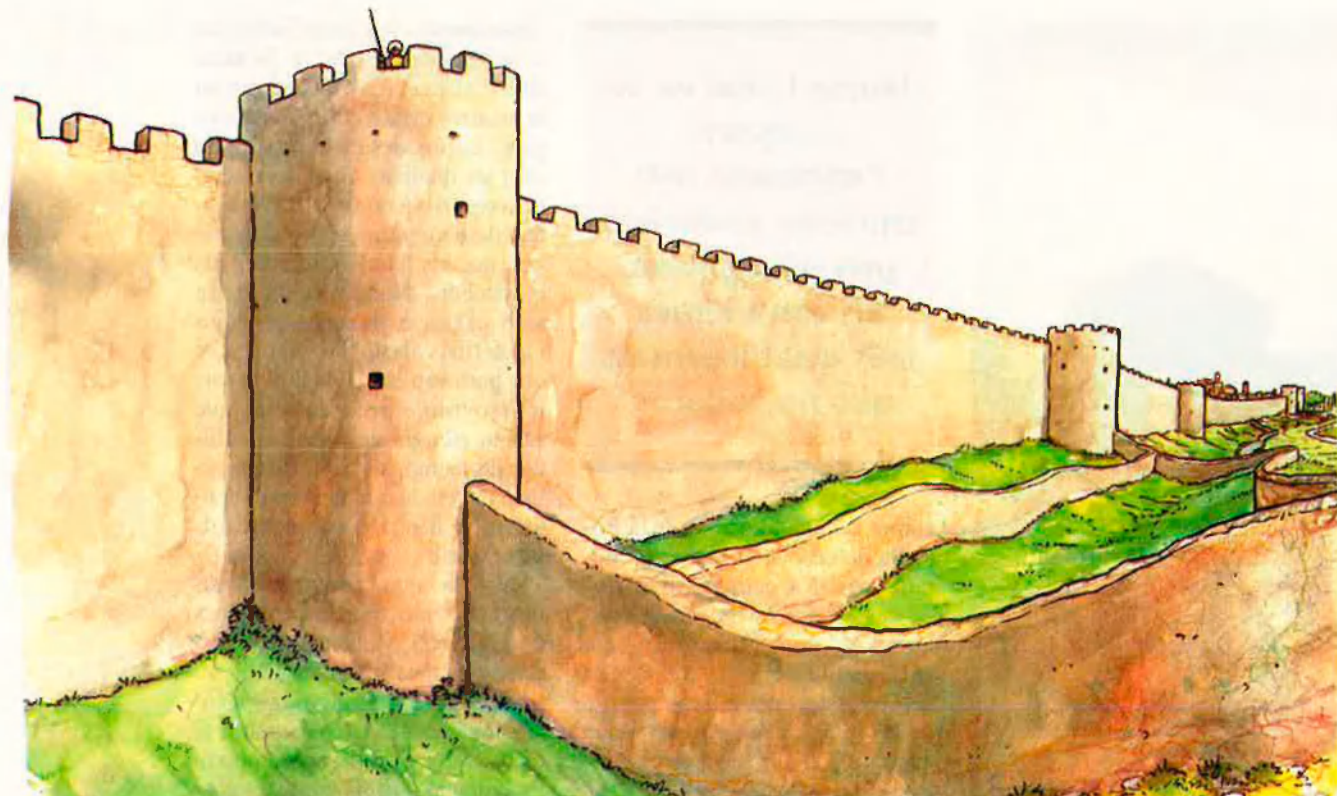
FONS
SOCIAL
EUROPEU

Servei Català de Col·locació

**Si necessita cobrir un lloc de treball a la seva empresa
té a la seva disposició els telèfons 902 22 11 11 i 902 22 10 44 (*)**

(*) L'àmbit d'actuació del SCC legalment es cenejeix a Catalunya

Dalt, des de fora, València es presentava defensada per una sòlida muralla. A la pàgina de la dreta, dos soldats preparen les ballestes, armes que van tenir molta eficàcia en la conquesta de València, ja que podien deixar inactius els defensors.

dos trets de ballesta prop de la vila de València". El rei va fer armar els cavalls i anà ràpidament a auxiliar-los. Diu: "e si no ens cuitàssem [afanyàssem] tant de venir, tots los [almogàvers] qui eren en l'alqueria [de Russafa] eren morts o preses. E quan nós entram per l'alqueria, los sarraïns eren a l'altre cap de l'alqueria, e en una plaça que hi havia feemlos tots aturar".

L'arnès del cavaller. La cavalleria va ser, tot al llarg de l'edat mitjana, el nucli dels exèrcits fins que, en el renaixement, va cedir importància a la infanteria, sobretot per causa de les armes de foc. L'armament dels cavallers va passar per un procés d'evolució constant per tal d'adaptar-se a les necessitats defensives.

En la host del rei Jaume I, els homes millor armats es cobrien amb un arnès de tres peces de malla, fetes d'anelles metàl·liques molt petites i espesses. Eren: el batut, al cap; les calces de ferro, per als peus i les cames; i el gonió, o túnica que defensava els braços, el tors i les cuixes.

A més, els cavallers solien po-

Les forces cristianes van imposar-se per l'acció combinada de cavallers, amb llances, i ballesters, a peu.

sar-se un perpunt, o túnica de tela molt gruixuda i reforçada, damunt el gonió, tant per a evitar que es rovellara o es fera malbé la malla com per augmentar-ne l'eficàcia protectora.

Moltes il·lustracions del segle XIII representen els cavallers catalans i aragonesos amb els braços coberts pel gonió, fins al canell, mentre que el perpunt sembla arribar només fins el colze. Molt sovint, damunt el perpunt, apareix una sobrevesta sense mànegues. Aquests són detalls que poden correspondre's amb la realitat.

Completava l'equipament defensiu l'escut i un casc. Sembla que el casc preferit pel rei i el més freqüent entre els seus cavallers era el capell de ferro, semisfèric i amb ales amples i caigudes.

Pel que fa als escuts, els utilitzats pels cristians, tant a peu com a cavall, devien ser de formes molt variades i probablement molt diferents als dels musulmans, normalment dits adargues, fets de cuiros dobles i en forma de cor. Aquesta peça defensiva tan visible tenia, potser, un valor identificatori per als lluitadors molt semblant als actuals uniformes.

Als cavalls també se'ls aplicaven proteccions semblants a les que portaven els seus genets. Al *Llibre dels fets* es fa una diferència entre "cavalls armats", coberts amb peces de roba i malla, i "cavalls alforrats", més lleugers, amb defenses de couro.

Els de la ciutat feien eixides sovint contra els cristians. Un dia de tants, conta Jaume I, la companyia de l'arquebisbe de Narbona havia acudit a combatre els moros que havien eixit a "fer armes". El rei s'ho mirava de lluny —a cavall,

amb capa i armat incompletament: al cap portava només el batut i, al damunt, un simple "capell de sol" – i es va adonar que la infanteria enemiga cedia massa fàcilment, mentre que la pròpia s'entusiasmava acaçant-la, i s'acostava perillosament a la muralla. El rei va enviar un home amb l'ordre de retirada, però tant s'havien engrescat els seus en la persecució que no van voler escoltar i va caldre que el rei personalment, a cavall, anara fins allà on era la seua infanteria i, amb tota la seua autoritat, els aturara. Aleshores, un ballester enemic se'l va trobar a l'abast i li va llançar un cairell amb tanta punteria que li va travessar el capell de sol i el batut, però es va aturar sense foradar-li el crani: "e nós –diu el rei–, ab ira que n'haguem [*en tinguérem*], donam tal de la mà en la sageta que trencam-la; i eixia'ns la sang per la cara a enjús [*avall*], e ab lo mantell [*capa*] de sendat que nós aduïem torcàvem-nos la sang, e venfem rient per tal que la host no se n'esmaiàs", ja que, si s'ha-

V.P.O.

VIVENDES DE PROTECCIÓ OFICIAL

* **HIPOTECA DES DEL 6,5%**

* **AMB AJUDES A FONDS PERDUT FINS EL 10%**

EDIFICI LOS OLIVOS

Camí de Montcada, núm. 114
VALÈNCIA

- VIVENDES DE 3 I 4 DORMITORIS.
- LOCALS COMERCIALS.
- PLACES DE GARATGE
- EDIFICACIÓ OBERTA
- ZONA ESCOLAR

edifici Los Frésnos

C/ Fontaneres, nº 4, 6, 8 y 10
VALÈNCIA

- VIVENDES DE 3 I 4 DORMITORIS.
- ATICS
- LOCALS COMERCIALS.
- PLACES DE GARATGE
- AL COSTAT DE L'ESTACIÓ DE METRO
- EXCEL·LENTS DISTRIBUCIÓ I MAGNÍFICA ORIENTACIÓ

edifici Limonerós

C/ Crist de la fe, s/n
PATERNA (València)

- VIVENDES DE 3 I 4 DORMITORIS.
- PLANTES BAIXES AMB TERRASSA.
- ATICS
- PLACES DE GARATGE
- ZONES ENJARDINADES.
- AL COSTAT DE L'ESTACIÓ DE METRO

* Segons condicions R.D. 1.932/91 | Generalitat Valenciana D. 55/92

'per a
INFORMACIÓ I VENDA
EN LA MATEIXA OBRA
O EN PAU, NÚM. 11, BAIX (VALÈNCIA)

FICSA

'viure'
TELÈFONS
392 34 02
392 34 03
392 34 04

guera escampat el rumor que el rei es trobava greument ferit es podria haver produït la dissolució del seu exèrcit.

El cavaller cristià. Encara que al *Llibre dels fets* els cavallers no apareixen gens idealitzats, perquè el rei-autor més aviat demostra per ells una gran desconfiança i els presenta en uns termes molt realistes, aquests guerrers, d'una extracció social superior a la resta, se'n diferenciaven per alguna cosa més que l'armament i els cavalls que posseïen. Se'ls suposava un codi ètic molt lligat a la pròpia aptitud per a la lluita, almenys en teoria: un cavaller virtuós podia més fàcilment obtenir la victòria sobre els seus enemics, per la gràcia de Déu.

El rei Jaume narra un cas ben curiós esdevingut a un cavaller seu que durant el setge de València es presentà voluntari a junyir –combatre a cavall davant un públic– contra uns cavallers musulmans que havien desafiat els cristians. El rei es va resistir a autoritzar-lo a junyir perquè es tractava d'un "hom qui era tan pecador com ell, e de tant mala vida, que paor nos dàvem que en fóssem escarnits", previsió que no s'hauria complert si el rei s'haguera mantingut ferm en la decisió que de pri-

Als vençuts se'ls va respectar la vida i la llibertat, i també pogueren endur-se molts béns. No era el més cruel dels finals possibles.

mer havia pres, "però –diu el mateix rei– pregà'ns-en tant, que donam-la-li [*la llicència per a lluitar*]. Es junyí ab lo sarraí, e el sarraí enderrocà'l". Per sort per als cristians, el següent cavaller musulmà que havia de lluitar, sense esperar-se a l'encontre amb el seu rival cristià, va girar espatlles i se'n va tornar, més aviat vergonyosament, amb els seus.

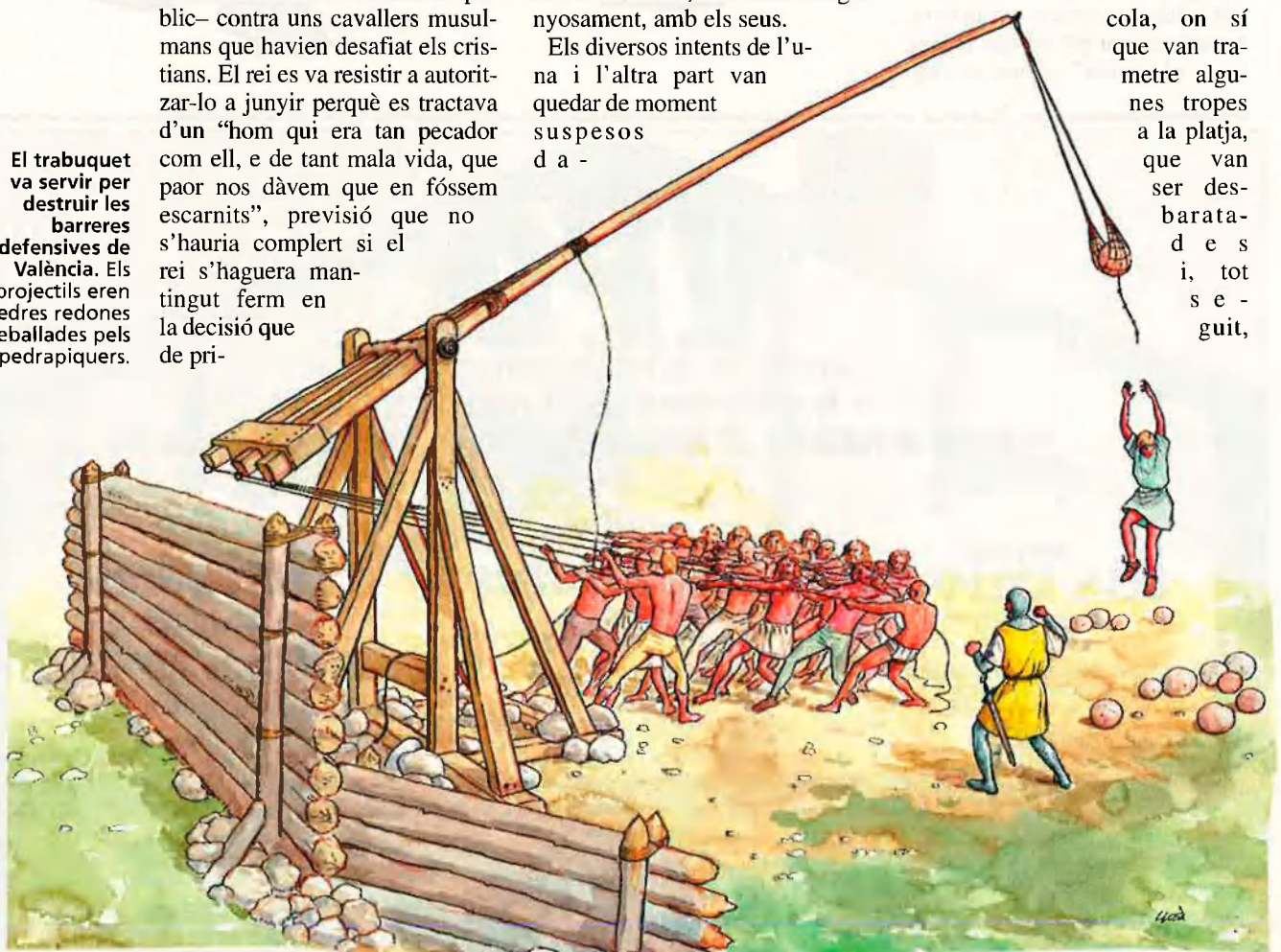
Els diversos intents de l'una i l'altra part van quedar de moment suspesos d a -

vant un esdeveniment extraordinari que, durant un parell de dies, va semblar que podia girar la sort de la lluita. De Tunis van arribar dotze o més galeres, amb altres embarcacions més petites, a la mar de València. De nit, mentre els assetjants esperaven emboscats si desembarcarien, els de les galeres van encendre grans fogueres i els de la ciutat van reaccionar alegrement fent sonar els tambors.

La resposta dels cristians no va tardar. El rei Jaume va manar als seus que confeccionaren torxes –falles– i l'endemà a la nit les encengueren i s'acostaren a la ciutat, cridant, fins que les van llançar dins el vall de vora la muralla, per fer entendre als de dins que no els havien impressionat gens la nit passada.

Finalment, aquells de les galeres no es van atrevir a desembarcar, i seguiren avant fins a Peníscola, on sí que van trametre algunes tropes a la platja, que van ser desbaratades i, tot seguit,

El trabuquet va servir per destruir les barreres defensives de València. Els projectils eren pedres redones treballades pels pedrapiquers.

l'estol se'n va tornar a la seua base, al nord d'Àfrica. Els tunisencs devien actuar amb molt poca convicció. Sembla que l'intent de Peníscola més aviat va ser un gest mínim, per poder dir que havien lluitat. Les forces que se'ls hi van oposar eren necessàriament molt poca cosa. Val a dir que les aparences eren per a descoratjar-se fàcilment: d'una banda, l'exèrcit cristià al voltant de València havia crescut fins a reunir uns efectius molt considerables i, de l'altra, a Peníscola els mateixos moros naturals de la vila havien lluitat contra ells i a favor dels cristians.

La rendició. A poc a poc, tot es va girar contra la ciutat assetjada: havien perdut una torre de la muralla, els trabuquets i fenèvols llançaven nit i dia pedres sobre les defenses de la ciutat, els aliments hi escassejaven perillosament perquè el setge havia començat quan els blats no es podien encara segar i, després del fracàs de les dotze galeres enviades pel rei de Tunis, les esperances de rebre reforços eren ja nul·les.

Finalment, doncs, per totes aquestes causes, el rei Zayyan de València va demanar converses

de pau, i després de ten- ses negociacions, es va pactar la rendició: als vençuts se'ls respectaria la vida i la llibertat, i també conservarien tots els béns que pogueren endur-se, si accedien a buidar pacíficament la ciutat. No era el més cruel dels

finals possibles, i així es va fer.

Les condicions per a l'lliurament de la ciutat es van pactar secretament entre els enviats de Zayyan i el rei Jaume, perquè aquest tenia por que els seus mateixos vassalls més notables no boicotejaren les negociacions. Diu el mateix rei Jaume que, quan va reunir els seus "richòmens" per anunciar-los la rendició de València, "perderen les colors així com si hom los hagués ferits endret del cor: e de l'arquebisbe enfora, e dels bisbes alguns qui dixeren que graïen a Nostre Senyor aquest bé e aquesta mercè que en havia donada, anc [mai] negun dels altres no ho lloaren ni ho graïren a Déu, ni ho tengren per bo."

Poc després, els musulmans de València, com a senyal que deposaven tota resistència, van hissà una senyera reial sobre la muralla. El rei Jaume va voler retenir la solemnitat i l'emoció d'aquell moment en aquestes paraules del seu llibre: "e quan vim [vam veure] nostra senyera sus en la torre descavalcam del cavall, e endreçam nos vers orient, e ploram dels nostres ulls, e besam la terra per la gran mercè que Déus nos havia feta".

Els almogàvers es dedicaven exclusivament a la guerra. Eren especialistes en incursions ràpides.

Víctor Gómez

L'home no confia en la ciutat

Vicent Berenguer

Una reflexió sentida, que posa de manifest, amb un fervor inusitat, la lluita desigual entre l'home i el medi.

64 pàgs. 1.500 ptes.

Bromera
"Poesia", 22

Lliçons d'ortografia

Francesc Ferrer Pastor

Segona edició, corregida i augmentada, de les Lliçons d'ortografia que, fa una vintena d'anys, assoliren un singular èxit. Una eina molt útil i actualitzada per a l'aprenentatge de la llengua.

Denes 10 Editorial

Els seus amics li deien Pi

Xavier Minguez

Pi, la protagonista del relat, no ha crescut molt, però té una imaginació extraordinària que li permet parlar amb els objectes i inventar diàlegs divertits.

Dibuixos: Ada García

Editorial Tàndem
"La bicicleta groga", 13